

AHMET PAŞA, NECÂTÎ BEY, FUZÛLÎ, HAYÂLÎ VE BÂKÎ DİVANLARINA GÖRE DİVAN ŞİİRİNDE MEYVE*

İsmet ŞANLI**

ÖZET

Edebiyat, yaşadığı dönemde sosyal hayatın izlerini taşır ve çeşitli şekillerde yansıtır. Şair, farkında olsa da olmasa da zamanın etkisinde kalır. Dîvân şiirimiz de toplumun duygu ve düşünce yapısını, bu toplumda meydana gelen ilerleme ve gerilemeleri terennüm etmiştir.

Eski medeniyetimizin mahsulü olan Dîvân şiirinde, Fars ve Arap kültürlerinin etkisinin yanında kendi kültürümüzün büyük bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Karşılaşılan her imaj, bizi bu kültüre götürür, içerisinde yer alan gizli bir yaşayış ve düşünüş tarzına ulaştırır. Beyitlerde mecaz ve teşbihlerin ardında yaşanan dönemin bütün izlerini bulabiliriz.

Bu makale ile Ahmet Paşa, Necâti Bey, Hayâlî, Fuzûlî ve Bâkî divanlarına göre meyvelerin ele alınışı, yüklenen anlamlar ve meyve etrafında şekillenen hayal unsurları karşılaştırmalı olarak sunularak XV.-XVI. yy.ların önde gelen şairlerine göre bu yüzyıllarda meyveye olan bakış açısı ve yaklaşımlar ortaya konulmaya çalışılacaktır..

Anahtar Kelimeler: XV.-XVI. Yüzyıl Dîvân Şiiri, Türk Kültürü, Meyve.

---

* Bu makale, 07-08 Nisan 2004 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen “Uluslararası Türk Kültüründe Meyve Sempozyumu”nda sunulan bildirinin gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiş şeklidir.

** Yard. Doç. Dr.; Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir.

ABSTRACT

Fruit in Divan Poems According to the Divans of Ahmet Paşa, Necâti Bey, Fuzûlî, Hayâlî, Bâkî and Fidâyî

Literature has the traces of social life and reflects it at the literary of that period. Poets are influenced of that period and they exposed this effect in their works. In Divan poems produced in the past we see our culture. The traces of that period can be seen in the couplets of that poems.

In this work, we will try to clarify the concept of fruit in the eyes of 15th -16th century poets.

Keywords: 16th century Divan Poetry, Turkish Culture, Fruit.

Edebiyat tarihi, bir milletin yüzyıllar alan süreçte meydana getirdiği edebî eserleri inceleyerek, düşüncede ve duyguda izlediği yolu, geçirdiği evreleri bize tanıtır. Edebiyat tarihinin temel kaynakları, edebî eserler ile bu eserleri yaratan sanatçılardır. Edebî eserler, bütün düşünce ve sanat ürünleri gibi, toplumun hayatıyla ilgili olduğu ve ulusal kültürün izlerini taşıdığı için, hem sanat eseri, hem de yazıldıkları zamanı canlandıran birer belge olarak ele alınır. (Levend 1988: 3)

Yaşadığı dönemdeki sosyal hayatın izlerini çeşitli edebî ürünlerle yansıtarak adeta bir ayna vazifesi gören edebiyat, toplumun duygu ve düşünce yapısını, toplumda meydana gelen ilerlemeleri, gerilemeleri kendi imkânları ve kuralları içerisinde ortaya koyar.

Türk medeniyetinin belli bir döneminin mahsulü olan Dîvân şiirinde Fars ve Arap kültürlerinin etkilerinin yanında kendi kültürümüze ait unsurlar geniş yer tutmaktadır. Şiirlerde karşılaştığımız her imaj, bizi bu kültüre götürür, içerisinde yer alan gizli bir yaşayış ve düşünüş tarzını ortaya koyar. Beyitlerde mecaz ve teşbihlerin ardında, yaşanılan dönemin izlerini bulmak mümkündür.

Dîvân şiirinde şairler realiteyle yakından ilgilendiğinden, şiirlerinde yer alan kültür unsurları da hemen göze çarpar. Bunun yanında şair, realiteyi kendi düşünceleri doğrultusunda değişikliğe uğratarak, ondaki ayrıntılardan kimi zaman uzak durmaktadır. Dış âlem onun için bir hedef, bir amaç olmamış; bir vasıta olarak kalmıştır. Eşyayı mutlak olarak gören şairin mısralarında realite, bazen açık bazen de gizli olabilir. Bunu yakalayabilmek için bilgi birikiminin yanında biraz düşünmek ve muhayyileyi zorlamak gereklidir (Küçük 1989).

Çalışmamıza konu olan meyve ve meyveyle ilgili unsurlar, Dîvân şairleri tarafından çeşitli teşbih ve mecazlar içerisinde ele alınmıştır. Çalışmamızda Ahmet Paşa, Necâfî Bey, Fuzûlî, Hayâlî, Bâkî ve Fidâyî divanlarında meyvelerin ele alınışı, yüklenen anlamlar ve meyve etrafında şekillenen hayal unsurlarını, meyveye bakış açısı ve yaklaşımları ortaya koymaya çalışacağız.

Meyve, Farsça “mîve” kelimesinden dilimize geçmiş bir kelimedir. “Çiçeğin döllenesinden sonra yumurtalığın gelişmesiyle meydana gelen ve tohumları taşıyan organ, yemiş” anlamının yanında mecazen “bir çalışmanın sonucunda elde edilen şey, kâr, faydalı sonuç, ürün, mahsûl” anlamları da bulunmaktadır¹. İncelememizde kelimenin her iki anlamı da dikkate alınmıştır.

Meyve-insan ilgisi, Hz. Âdem ile Havvâ'nın cennetten kovulması hadisesine kadar gitmektedir. Araf Suresinin 19-25. ayetlerinde Hz. Âdem ve Havvâ'nın şeytanın aldatmasıyla “yasak ağacın meyvesi”nden yedikleri ve bunun sonucunda cennetten çıkarılarak dünyaya gönderildikleri anlatılmaktadır.² Şeytan, Âdem ve Havvâ'nın yanlarına gidip hâllerini sormuş, onlar da durumlarına şükretmişlerdir. Bunun üzerine şeytan; “Korkarım ki Allah sizi cennetten çıkarmasın; çünkü sizi menettiği ağaçtan yemiş yiyen, cennette ebedî kalır; halbuki Allah sizin iki melek olmanızı ve cennette ebedî kalmanızı istemediği için sizi bu ağaçtan men etti.” diyerek, bunları nasihat yolunda söylediğine inanmaları için yemin etmiş. Havvâ o ağaçtaki meyveden yemiş ve Âdem'e de yedirmiş bunun üzerine, üzerle-

¹ *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, C. 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2002, s. 1970-1971. Meyveyle ilgili olarak “meyve vermek” deyiminin yanında, “Meyvesi çok ağacın başı yerdedir”, “Meyve, ağacından uzak düşmez”, “Meyveli ağacı taşlarlar” gibi atasözleri bulunmaktadır.

² Araf 19-25: “(Allah buyurdu ki): Ey Adem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediğiniz yerden yeyin. Ancak şu **ağaca** yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz. Derken şeytan, birbirine kapalı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi ve: Rabbiniz size bu **ağacı** sırf melek olursunuz veya ebedî kalanlardan olursunuz diye yasakladı, dedi. Ve onlara: Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim, diye yemin etti. Böylece onları hile ile aldattı. **Ağacın meyvesini** tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara: Ben size o **ağacı** yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi? diye nidâ etti. (Adem ile eşi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz. Allah: Birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır, buyurdu. "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve orada (diriltip) çıkarılacaksınız" dedi.”

rindeki cennet elbiseleri uçmuş, avret yerleri görününce cennet yapraklarıyla üzerlerini örtmüşlerdir (Tarlan 1964: 249-250).³

“İlk günahın (bir “yemek”, yasağı çiğnemek) meyveyle işlenmiş olması çok akla yakın”dır.⁴ Bu aynı zamanda meyveye verilen değeri ve insan hayatındaki önemli yerini gösteriyor.

I. 15-16. yy.da Dîvân Şiirinde Yer Alan Meyveyle İlgili Unsurlar: Bağ, Bûstân, Nihâl

Dîvân şiirinde meyveyle yakından ilgili olan bağ, bostan, sebzezâr, gülşen, gülzâr ve nihâl’e; sevgilinin yüzü, yanağı, güzelliği; âşığın yaralı vücudu, sinesi ve savaş meydanı gibi unsurları anlatmak, açıklamak için geniş yer verilir ve bunlar için benzetilen olarak ele alınır. Benzetmede güzellik ile bağdaki kırmızı güller arasında kurulan ilgi ve bu ilginin çeşitli hayallere imkân vermesi söz konusudur. “Bağda gül, gonca, lâle, sümbül, benefşe, nergis gibi (çeşitli) çiçekler ile bülbül, tûtî, şahbaz, sülün gibi kuşlar ve akarsu kenarında servi bulunur.” (Kurnaz 1987: 518).

Ahmet Paşa, sevgilinin yüzü, güzelliği, yanağı ve mahallesi için “bûstân-ı bağ-ı cennet, bâğ-ı cennet, cemâlin bağı, bûstân-ı ruh,” terkiplerini kullanır:

Bûstân-ı bâğ-ı cennettir ruhun k’erdikce bâd

Hûşe-i sümbül deyu zülf-i perîşân oynatur AP, 137/38-2*

³ A. N. Tarlan, Âdem ile Havvâ’nın üzerlerini incir yapraklarıyla örttüğünü belirterek başka bir rivâyete göre yasak ağacın aslının buğday sümbülesi olduğunu belirtir: “O ağacın aslı buğday sümbülesi idi, her renkten yaprakları vardı, Meyvalarından incir, üzüm, buğday daneleri dolu ve lezzetleri baldan tatlı idi. Âdem bunlardan bir başak kopardı. İçindeki dânelerden birini Havvâ ve birini de Âdem yedi. Artan üç dâneyi –her başakta beş dâne varmış- Cebrail yeryüzüne indirmiş. Dünyada buğdaylar o üç dânededen türemiş.” Bkz. age., s. 250.

⁴ Murat Belge, Hz. Âdem’in yemiş olduğu yasak meyvenin “elma” olduğunu ifade etmektedir: “Ama, dikkat ettiniz mi, biz bu hikâyeyi hep “elma” diye biliriz; oysa Tevrat “elma” demiyor, sadece “meyva” diyor. Nasıl olmuş da meyva elmaya indirgenmiş? Bu, İ.S. beşinci yüzyılda olmuş bir iş. Aden Bahçesi’nde tek bir meyva var idiyse, bu olsa olsa elma olmalıdır, diye düşünmüş herhalde insanlar. Meyvanın Latince’si “pomum”; ama bu Fransızca’ya “pomme” olarak geçerken “elma” anlamını alıyor.” Bkz. Murat Belge, *Tarih Boyunca Yemek Kültürü*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, 6. bas., s. 51-52.

* Örnek olarak verilen beyitlerdeki ilk numara sayfa, ikinci şiir, üçüncü ise beyitin şiir içindeki yerini gösterir. Kullanılan kısaltmalar ve beyitlerin alındığı kaynaklar: AP: *Ahmet Paşa Dîvânı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yay., Ankara 1992; HD: *Hayâlî Dîvânı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yay., Ankara 1992;

Ey dil-ârâmım cemâlin bâğına ermez İrem
Nice kim şol hûşe-i zülf-i perîşân andadır AP, 139/42-7

Zülfün ki bâğ-bân-ı gülistân-ı hüsndür
Avcında deste deste gül ü nesteren tutar AP, 148/62-4

Bûstân-ı ruhunda nice Tâvûs olur ol zülf
Kim müşğ ile ‘anberden iki bâl ü peri var AP, 158/83-6

Sür rakibi ravza-i küyundan ey hürî-likâ
Bâğ-ı cennettir anı kâfir temâşâlanmasın AP, 241/252-5

Necatî Bey ise sevgilinin yüzü, yanağı ve saçı için, “gül, karanfil, sünbül” benzetmesini yaptığı beyitte sevgiliye “letâfet gülşeni” diye seslenir ve başka bir beyitte ondan “bâğ-ı hüsn” olarak söz eder:

Ârız u ruhsâr u zülfün ey letâfet gülşeni
Biri gül biri karanfil biri sünböldür bana ND, 157/15-6

Bâğ-ı hüsne el sunasın âh kim bigânesin
Âşinâ ol ayağını sünbül ü reyhâna bas ND, 265/256-3

Bâkî’nin aşağıya aldığımız beytinde de sevgilinin “dîdâr”ı için “bâğ u gül-istân” “ruhsâr”ı için “gül” ve “zülf”ü için de “sünbül” benzetmesi yapılmıştır:

Dîdâr-ı dost bâğ u gül-istân yiter bana
Zülf-i nigâr sünbül ü ruhsâr-ı yâr gül BD, 288/305-4

Fuzûlî ise sevgilinin boyunu “eşsiz bir fidân”a benzetmesinin yanında, “nihâl”i ömür için benzetilen olarak kullanır ve çok su vermenin ağacı kurutacağına işaret eder:

ND: *Necatî Beg Dîvânı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yay., Ankara 1992; FD: *Fuzûlî Dîvânı*, Haz. Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, Akçağ Yay., Ankara 1990; BD: *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Haz. Sabahattin Küçük, TDK Yay., Ankara 1994.

Hansı bâğın var bir nahlî kadın tek bâr-ver
Hansı nahlin hâsılı sîb-i zenâhdânınca var FD, 166/73-3

Şarâb-ı nâb zevkinden ne hâsıl çün değil bâki
Nihâl-i ömre bin kez su verip âhir kuruttun tut FD, 152 /44-3

II. Genel Olarak Meyve (Mîve, Bâr, Semer)

Mîve, bâr ve semer gibi kelimelerle genel anlamda ele alınan meyve Ahmet Paşa'nın şiirlerinde sevgilinin vuslatı ve nazı, şairin şiiri için benzetilen olarak kullanılmaktadır (Tolasa 1973: 517):⁵

Kûh-ı gamda mîve-i vaslın umarsın ey gönül
Sende ol devlet mi var k'ola sana dağ üstü bâğ AP, 186/141-4

Nâzdan mîve getirmiş bir gümüş şimşâdsın
Berg-i şîveyle bezenmişsin anunçün şâdsın AP, 239/250-1

Meyveden sözedilince, genellikle bağ veya bağla ilgili bir unsura rastlanır. “Ayrıca, o bazen bir şeyin sonunda elde edilen netice (semer) manasında mecazen de kullanılır.”(Tolasa 1973: 517)

Ey dil dıraht-ı sabrı suvar göz yaşıyla kim
Berg-i cefâ ile verir âhir semer lezîz AP, 134/31-8

Hayâlî, “nahl-i cefâ” olarak seslendiği sevgilinin meyvesinin “mîve-i cevri” olduğunu söyler:

Hâm iken mîve-i cevrim deme mebzûl olmaz
Sanma ey nahl-i cefâ kurtarasın ol olmaz HD, 159/205-1

Hayâlî'nin şiirlerinde âşığın vücuduna çektiği elifler, dert bağının “nihâl-i meyve-dâr”ı; vücudundaki “na'l u dâğ”lar da bu nihâlin “yaprağı ve meyve”si olarak hayal edilirken başka bir beyitte de dünya zehirli bir meyve olarak düşünülür:

⁵ Meyveler için bkz: Murat Belge, *Tarih Boyunca Yemek Kültürü*, İletişim Yay., İstanbul 2001, 6. bas., s. 51-72.

Na'l ü dâğım berg ü bârımdır tenimde her elif
Bâğ-ı derd içre **nihâl-i meyve-dârımdır benim** HD, 214/359-3

Gülşen-i derdin nihâlidir bu cism-i nâ-tüvân
Meyvedir bağrım başı berg oldu her peykân ana HD, 90/6-4

Dünyâ katımda zehr ile perverde **mîvedir**
Meydân-ı himmetimde felek çarh-ı bîvedir HD, 111/65-1

“Murad meyvesi”nin bir türlü yetişmediğinden yakınan Hayâlî, söğütten meyve yetişmeyeceği gibi gözü dünya hırsıyla dolu olanlardan “ehl-i dil”lerin vefâ beklemeyeceklerini söyler:

Sanavber gibi bağrım başlı olsa yeridir çün kim
Murâdım meyvesi bitmez nihâl-i ervgavânımdan HD, 223/385-3

Tâlib-i dünyâ-yı dündan ehl-i dil ummaz vefâ
Meyve ümmîd eylemez âkil nihâl-i bîden HD, 247/454-4

Şiirdeki başarısından dolayı kendinden “nahl-i hünersin” diye bahseden şair, “Meyveli ağacı taşlarlar.” sözü mucibince alçakların kendisini kınamasının gayet normal bir şey olduğunu belirtir. Başka bir beyitte ise “sa’âdet” in meyve (semer) şeklinde düşünüldüğü görülür:

Cefâ taşın ne tan atsa Hayâlî sana alçaklar
Belâgat meyvesin peydâ eden nahl-i hünersin sen HD, 232/412-6

Ol nebâtât bitirdi bu **sa’âdet semerin**
Neme benzer deyu ta’n eyledi bârâna kerem HD, 49/K 15-8

Bir beyitte, gün ışığı olmadan meyvelerin olgunlaşamayıp ham kalacağını belirten şair, “bâr-ı ümîd”in aşk ile olgunlaşacağını belirtir:

Bâr-ı ümid aşk ile erer kemâline
Gün pertevini görmeyicek **meyve** hâm olur HD, 120/90-2

Boyunun uzunluğu ile ünlü olan servi, meyvesi olmayan bir ağaçtır. Dîvân şiirinde sevgilinin boyu için benzetilen olur. Necâfî de sevgiliye kavuşmayı “meyve”ye benzeterek, “Ey sevgili, bana eziyet etme, (ola ki kavuşursak) kavuşma günü utanırsın; çünkü servi meyve vermez; meyveli ağaçlar meyve verdiğinde; yani meyve mevsiminde serviyi kınarlar.” demektedir:

Cevr eyleme kim vasl günü utanırsın

Mîve gelicek serv-i dil-ârâyı kınarlar

ND, 220/155-4

Meyveli ağacın dalları, yükünden (meyve=bâr’dan) dolayı aşağıya doğru eğilir. Sevgiliden ayrı kalması sebebiyle çok acı çektiğini belirten âşık, hasret acısının açtığı yaraları yüke (bâr = meyve) benzeterek, bu yük altında (meyveli ağaç gibi) belinin büküldüğünü dile getirir:

Belim büktü bâr-ı dâğ-ı hasret

Kara dağı kişi âsân götürmez

ND, 253/228-5

Bahtının açılmadığından yakınan Fuzûlî, bâd-ı sabâ’nın sevgiliden haber getirmedeğini ve ümit fidanın meyve vermediğini söyler:

Bana bâd-ı sabâ ol serv-i gül-ruhtan haber vermez

*Açılmaz gonce-i bahtım ümîdim nahli **ber** vermez* FD, 187/117-1

Fuzûlî, canını almak isteyen sevgilinin kendisinden ilgisini, (yan bakışını, cefasını=tiğini) kesmemesini ister. Bu durumu da “Fidana su vermeyince meyve vermez.” diye açıklayarak, sevgiliden, can meyvesini alabilmesi için tiğdeki su ile fidana benzettiği bedenini sulamasını ister:

Eğer cân almak istersen tenimden tiğini kesme

*Ki pejmürde nihâle vermeyince su **semer** vermez* FD, 187/117-4

Sevgilinin boyundan “nahl-i kad” şeklinde söz eden şair, boy fidanın meyvesinin “belâ” olduğunu, aksi takdirde “meyve vermeyecek ağaca” bakmayacağını söyler:

Nahl-i kaddin isterim k’andan belâdır hâsılım

*Bakmazam şimşâda **ber** vermez nihâli n’eylerim* FD, 221/186-6

Sevgilinin köyünün etrafını tavaf etmek isteyen âşığın boyu, “bâr-ı gam-ı âşk” ile bükülmüş, yolunu ise “hâr-ı müjgân” kaplamıştır. Meyve, bulunduğu ağacın dallarının, boyunun eğilmesine sebep olur. Gam sebebiyle boyu iki büküm olmuş âşık ile ağaç arasında kurulan ilgi, gam’ın meyve olarak hayaline sebep olmaktadır:

Tavâf-ı kûyun isterdim kılâm bâr-ı gam-ı aşkın

Ham etti kâmetim yollar tutuldu hâr-ı müjgândan FD, 234/212-4

Bâkî’nin şiirlerinde de sevgiliye kavuşma ve sevgilinin nazı “meyve” olarak hayal edilir; ancak bu “ümit bağı”nda, “olur biter değil” şeklinde ifade edilen garip bir meyvedir:

Bâğ-ı ümîd içinde dilâ mîve-i visâl

Bir mîve-i garîbdür olur biter degül BD, 279/290-2

Sevgilinin boyu, “nihâl-i cefâ” olunca, meyvesi de “şive vü nâz” olmaktadır:

Nihâl-i cefâ şâhidur kadd-i yâr

Anun mîvesi şive vü nâz olur BD, 170/112-4

Bâkî, marifet, fazl ve hüneri meyveye benzeterek, kendini dalları eğik, beli bükülmüş meyveli ağaç olarak düşünür.

Benem ol şâh-ı nihâl-i çemen-i mihnet kim

Mîve-i ma’rifet ü fazl u hüner bükdi bilüm BD, 305/332-4

“Marifet sahibine ârif, ilim sahibine âlim denir. Marifet, tekkede öğrenilir. İlim ise medresede elde edilir. Bâkî, beyitte marifet kelimesini hüner, sanat, ustalık anlamlarında kullanmış. Ârif de olgun, anlayış ve hüner sahibi olanlara denir.

Marifet bir fidana teşbih edilmiş. Onun meyvesi taze bir gazeldir. Nihâl, taze ve yeni yetişmiş bir fidandır. Ancak bir iki meyve verir ve meyvesi de tazedir.”⁶

⁶ Bu beytin yer aldığı gazelde (BD, 305/332-4) “Bâkî, ter ve âbdâr kelimeleriyle gazelinin yeni olduğunu, yeni bir üslub, yeni hayal ve mazmunlar getirdiğini söylemek istemiş. Gerçekten bu “yek-aheng” ve “yek-âvâz” bir gazeldir. Bütünüyle ilkbahardan, ilkbaharın getirdiği güzelliklerden, bunların Tanrı’nın insanlara lutf ve ihsanı oluşundan, bu güzelliklerden yararlanmak, yemek, içmek ve eğlenmek gerektiğinden sözediyor. Bunun geçici bir fırsat olduğunu ve bu

Dîvânlarda yer alan beyitlerde ve verilen örneklerde meyve kelimesi, belli bir çabanın sonunda elde edilen “mahsul” anlamında kullanılarak; aşk, baht, gam, maksud, marifet ve vuslat olarak düşünülür. Şekli sebebiyle baş ve taş hayali ön plana çıkar. Aşk düşüncesinde, meyvenin olgunlaşmasında önemli bir yeri olan güneş ile sevgili arasında kurulan ilgi söz konusudur.

Hayâlî, övülenin mızrağını, meyve veren bir ağaç olarak hayal eder. Bu ağacın meyvesi ise mızrağın ucundaki düşmanın başıdır:

Dıraht-ı huşge cû neşv etti âb-ı şemşîrin
Şükûfe-i ser-i a'dâyı verdi nîzen ber HD, 31/3-10

III. Çeşitli Meyveler

A. Elma (Sîb)

Elma, yuvarlak şekli, alt ve üst kısımlardaki çukurluk ve kırmızı rengi sebebiyle çene (zekân-zenahdân), çene altı (gabgab) ile ilgili tasavvurlarda yer alır:

Bir turunc etti tekellüf bize ol sîb-zekân
Ki meşâmı ter eder bûy-ı zenahdâni gibi AP, 270/314-4

Serv-i gül-ruh derdim ol fettâna likin servde
Sîb-i sîmîn üzre bitmiş berg-i 'anber-bâr yok AP, 188/144-5

La'lin için kan yudarken gabgabın geldi dile
Kim turunc u sîb ile ârâyış ola bezm-i mül AP, 206/182-2

Hansı bâğın var bir nahli kadin tek bâr-ver
Hansı nahlin hâsılı sîb-i zenâhdânınca var FD, 166/73-3

Sîbdür gabgabı ruhi nârenc
Leb-i rengîni la'l-i rümmânî BD, 403/488-3

B. Ayva (Bih)

Sarı rengi ve şekli sebebiyle beyitlerde yer alan ayva da elmada olduğu gibi sevgilinin çenesi için benzetme unsuru olur:⁷

---

fırsatı kaçırmamak gerektiğini de ısrarla tekrarlıyor.” Hâlûk İpekten, *Bâki Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Akçağ Yay., Ankara 1993, s. 100-101.

⁷ Ayva için bkz. *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü'den Bir Güldeste*, Haz. N. Hikmet Polat, Kitabevi Yay., İstanbul 2001, s. 211-214.

İller yiye şeftâlusını bâğ-ı cemâlün

Ey **sîb-zekan** Bâkî nice bir diye **eyvâ**

BD, 105/5-5

“Ayva satmak” sözü tevriyeli kullanılarak “eyvah” veya “eyvay” manaları hatırlatılır:

Âdgehde sen dükkân açtın sulu şeftâliye

Nâr-ı hasretle yanıp âşıkların **eyvâ** satar

HD, 113/69-2

C. Turunc, Nârencî, Limon

Turunc ile sevgilinin çenesi arasında şekil ve renk yönlerinden ilgi kurulur ve sevgilinin (çene çukurunun) turuncunun cennet meyvelerinden bile daha lezzetli olduğu ifade edilir:

Te'sir ederdi kevkeb-i izzet Necâtîye

Nârencî çizme kebkebi etse yüzünde yir

ND, 185/77-8

Oldu **turunc-ı gabgabın** ey sîm-ber lezîz

Olmaz behişt meyveleri bu kadar lezîz

AP, 133/31-1

Sevgilinin turunca benzetilen çenesi ile güneş arasında renk ve şekil bakımından, sevgilinin meclisi, güneşin de dünyayı aydınlatması, süslemesi yönlerinden benzerlik söz konusudur:

La'lin için kan yudarken **gabgabın** geldi dile

Kim **turunc** u sîb ile ârâyiş ola bezm-i mül

AP, 206/182-2

Turuncî gabgabuna el suna diyü rakîb ey mâh

Günüm **eyvâ** ile geçdi vü benzüm oldı **leymûnî**

BD, 434/538-3

Mısırlı kadınların turunc soyarken, Yûsuf'un güzelliği karşısında şaşkınlıktan parmaklarını kesdiklerine telmih yapılır. Limon ise âşığın gamdan sararmış yüzü için benzetme unsuru olur:

El değil cân paralardı **gabgabı narencine**

Yûsuf-ı gül-çehremi arz-ı Züleyhâ eylesem

HD, 201/324-3

Turunc-ı gabgabın ile bih-i zenahdânın

Gam ile çehremi döndürdü reng-i limona

HD, 259/489-2

C. Nar, (Enâr, Rümmân)

Nar, la'l gibi kırmızı taneleri olan bir meyvedir. Bu özelliği ve tadı dolayısıyla sevgilinin dudağının benzetilene olur. Yâkût-ı rümmân, nar tanesine benzeyen değerli bir yakut çeşididir. La'l de yakut nevinden kırmızı, kıymetli bir taştır. Rümmân kelimesi de nar anlamına gelir. Nar tanesinin la'l olarak düşünülmesi, aralarındaki renk benzerliğine ve sevgiliye verilen değere dayanır.⁸

Sîbdür gabgabı ruhi nârenc

Leb-i rengîni la'l-i rümmânî

BD, 403/488-3

Savaş meydanlarında, mızrağın ucundaki düşmanın başı ile nar arasında da benzerlik kurulur:

Bâğ-ı rezmin içre hûn-âlûde başlar nîzede

Hande eyler kendi ahvâline mûnend-i enâr

HD, 94/18*

Nar, ateş manasını hatırlatacak şekilde de kullanılır ve nar dâneleri meze olarak hayal edilir:

Dîde kan ağlar iken eylerem agyâra niyâz

Suya gark olsa kişi destini sunar nâra

HD, 259/490-4

Bezm-i gamda kanlı yaşıım mey durur nukl ana kim

Âteş-i âhım şîrârı dâne dâne nârdır

HD, 137/139-4

Nar, bir beyitte ise ağzının şekli sebebiyle güler (hande eder) gibi ele alınmıştır:

Bu kadar ömr için goncayı dil-teng görüp

Sahn-ı gülşende eder ağız açıp hande nâr

HD, 29/K 2-8

D. Şeftâlû

Şeftali, sevgilinin dudakları ve bûsesi için benzetilen olur ve sulu oluşu üzerinde durulur:

Lebin şeftâlûsının hasretinden

Gözüm dâmânına doldurdu unnâb

AP, 125/13-4

⁸ Nar için bkz. *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü'den Bir Güldeste*, Haz. N. Hikmet Polat, Kitabevi Yay., İstanbul 2001, s. 215-218.

Sevgiliye “Bir şeftâlicik versen ne olur, sehâlar vaktidir.” diye yalvaran âşık, sevgilinin bûsesini almadan ölecek olursa, cenazesini yıkamak için kullanacakları suyu, şeftali budağı yakarak ısıtmalarını ister((Kurnaz 1987: 539):

Bâğ-ı cennettir yüzün etrâfi pürdür mîveden

N’ola bir şeftâlicik versen sehâlar vaktidir *HD, 151/181-2*

Almadan bûse-i yârı ger ölem ey hemdem

Suyum ısıtmaga şeftâli budağın yakasın *HD, 230/405-4*

Bayram yerinde (rakiplerle ilgilenen) sevgilinin durumunu “sulu şeftâli satıcısı” şeklinde düşünen ve hasret ateşiyle yanan âşıklar, kendilerini de “ayva (eyvâh) satıcısı” olarak hayal ederler:

İdgehde sen dükkân açtın sulu şeftâlîye

Nâr-ı hasretle yanıp âşıkların eyvâ satar *HD, 113/69-2*

Sevgiliden ayrı olduğu için hasta olan âşığın gönlü ve canı “sulu şeftali” istemektedir. Şair, bu durumu “hastalar vakitsiz meyve isterler, bu da ayıp değildir” şeklinde dile getirir:

Fürkatünde tan mı şetâlu dilerse cân u dil

Mîve-i bî-vakt iderler ârzû bîmârlar *BD, 153/85-5*

E. Üzüm (Engûr)

Şarap elde edilen bir meyve olması, salkım şeklinde bulunması münasebetiyle anılır. “Mey-i engûr” üzüm şarabıdır. Hem meyve, hem de şarap olarak iki şekilde görülmesi ve kullanılmasından dolayı onun için “iki yürekli” sözü söylenir:⁹

Mey olduğunda yıksa dil-âverleri n’ola

İki yürekli geldi cihân bâğına üzüm *HD, 283/28-4**

⁹ Üzüm için bkz. *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Güldeste*, Haz. N. Hikmet Polat, Kitabevi Yay., İstanbul 2001, s. 219-224.

* İşaretli beyitler, Hayâlî Mehmed Beğ, *Hayâlî Bey Dîvânı*, Haz. A.N. Tarlan, İstanbul 1945’ten alınmıştır.

Bezm-i vahdetde Hayâlî aşk câmin eyle nûş
*Ehl-i dil mest-i Elest olmaz **mey-i engûr**dan* HD, 321/47-5*

*Bâkî çeker mi **bâde-i engûr** minnetin*
Her kim ki mest-i cür'a-i câm-ı Elest olur BD, 160/97-5

Üzümün bağda bulunuşuna ve salkımının (hûşe-i engûr) çok başlı oluşuna da işaret edilir:

Zemâne kanın içer oldun ise çok başlı
*Bu bâğ-ı dehrde **mânend-i hûşe-i engûr*** HD, 27/K 1-6

Beytü'l-Haram'da en makbul şeyin "edeb" olduğunu belirten âşık, zâhîde seslenerek, "Sakın, meyhanede üzümün kızından daha güzel hûri var, deme." der:

*Deme meyhânede hûra sakın **bint-i inebden** yeg*
Ne vardır zâhidâ Beytü'l-Haram içre edebden yeg HD, 191/294-1

Şarap kadehinden içerken dudakları kadehin kenarına gelen sevgilinin bu görüntüsü ile kulağa takılan lal küpe arasında benzerlik kurulur:

Bâde nûş itsen kenâr-ı câma gelse leblerün
***Duhter-i rez** gûşına gûyâ takarlar la'-i nâb* BD, 112/18-5

Üzüm anneye, üzüm suyu da kıza benzetilerek, âşığın üzümün suyunu (kızını, şarabı), sofunun da üzümü (kızın anasını, tanesini) sevdiği ifade edilir:

*Ben **üzümün** suyun severim sûfî dânesin*
*Zirâ kimi **kızını** sever kimi anesin* ND, 322/386-1

F. Bâdem (Bâdâm)

Badem, şekli yönüyle göz için çok kullanılan bir benzetme unsurdur (Sefercioğlu 1990: 416).

*Kaşın altında gözün yâdına bir **bâdâm** ile*
Gûşe-i mihrâbda zâhid kana'atler çeker HD, 143/156-4

Çörek bir buğday anlu lâle-ruh muhbuttur gûya
K'anın bâdâmı olmuştu yüzünde çeşm-i fettâni HD, 47/K 14-10

Bir beyitte de âşîğın gözyaşları ile badem çiçekleri arasında şekil bakımından ilgi kurulur. Ayrıca Ramazan ayı boyunca oruç tutan halkın ağzı, bayramdan sonra açılır. Bu durum “şehrin açılır bâdâmı bayram ertesi” şeklinde ifade edilerek bâdem ile ağız arasında şekil yönünden benzerlik kurulur:

Yaşum dökülür âh idicek dîde-i terden
Berg-i gül-i bâdâm gibi bâd-ı seherden BD, 446/K. 18-1

Gözüm aç ey piste-leb ayş ü bahâr eyyâmıdır
Çünkü şehrin açılır bâdâmı bayram ertesi ND, 403/568-3

Cân fedâ işve-i bâdâmı-ı siyâhına dedim
Isırıp la'l-i lebin pisteyi şekerle kodı AP, 270/315-2

G. Fındık, Fıstık, Unnâb, Hurma

Şekil bakımından dudak olarak düşünölen fındık ve fıstığın ağzını açmanın zorluğu üzerinde durulur ve bu durum “Pistenin ağzını sohbetle bıçaklar açamaz.” şeklinde ifade edilir:

Cân u dilini Ahmed'in oynatmağa cânân
Fındıkları unnâb-ı şeker-bâr ile oynar AP, 144/54-8

Pistenin ağzını sohbetle bıçaklar açamaz
Bir söz açılrsa benim gonca-i handânımdan ND, 339/424-5

Yine fıstığın ağzının kapalı oluşu ve bıçakla açılması, “fıstık, sevgilinin ağzına benzemek istediği” için ehl-i bezm tarafından ağzı kesildi, parçalandı biçiminde ifade edilir:

Pisteh dehân-ı dilbere öykündü ehl-i bezm
Söyletmediler urdular ağzın uşattılar ND, 190/90-5

Fıstığın ağzının kapalı olması, sevgilinin dudağı ile arkadaş olmasına bağlanır:

*Ağzın bıçaklar açmaya sohbette pistenin
Kim leblerine gonca-i handân olur harîf ND, 272/271-3*

Unnâb ve hurma da fıstık gibi şekil, renk ve tad yönünden sevgilinin dudağı için benzetilen olur. Hurmanın ise daha çok tatlı oluşu yönü ile ele alınır. Kâbe’de Habeş çocuklarının hurma satışına telmih yapılarak, sevgilinin beni, hurma satan Habeş çocuklarına benzetilir:

*Büstân-ı cemâl içre dudağın gibi rengîn
Unnâb-ı ter erişmez ü şîrîn ineb olmaz AP, 174/115-4*

*Dilde peykânından ayrılmaz hayâli hâlinin
Güviyâ tıfl-ı Habeştir Ka’bede hurma satar HD, 113/69-3*

*Bâğ-ı cihânda bitmeye ey nahl-i fitne-bâr
Şîrîn lebin gibi dahi hurmâ-yı ter lezîz AP, 134/31-3*

*Serv-i ra’nâdır kadin ey piste-leb servin veli
Sükkerin unnâb ile şîrîn ü ter hurmâsı yok AP, 187/143-4*

Bir beyitte ise unnâb’ın kanı durduğu belirtilerek, sevgilinin dudağının yanında âşığın kanlı yaşla dolu gözü içinde benzetilen olur:

*Nice bir vere lebin yâdı gözüüm yaşına cûş
Gerek ol kanları teskîn ede unnâb gibi AP, 279/335-2*

*Bana ol kâmeti Tûbâ lebi unnâb gerek
Nideyim görmek ile serv-i çemenden ne biter ND, 182/72-2*

SONUÇ

İncelememiz sonunda görüldüğü gibi şairlerimiz çevreleri ile igilenmişler, yaşadıkları çevreyi, hayatı, etrafında bulunanları açık bir şekilde veya mecaz ve teşbihlerin gerisinde yansıtmışlardır. Realite, duygu ve düşüncelere göre birtakım değişikliklere uğramakla birlikte eserlerde yer almıştır.

Şairlerimiz, duygu ve düşüncelerini -meyve ve meyveyle ilgili unsurlarda olduğu gibi- çeşitli unsurlarla birlikte ele almış, onlara kendi düşünceleri doğrultusunda yeni anlamlar yüklemişlerdir.

Meyveler tek tek ele alındığı zaman teşbih ve mecazların sevgilinin güzelliği ve yüzü etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu teşbih ve mecazlar şairlerde küçük farklılıklar göstermekle birlikte genel olarak benzer

ifadeler şeklindedir. Bununla birlikte şairlerin üslup ve düşünceleri meyvelere yüklenen anlamlarda açıkça kendini göstermektedir. Özellikle Fuzûlî'nin şiirlerinde hakim olan ruhî atmosferin “meyve” ile ilgili tespit ettiğimiz beyitlerine de yansdığı görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Paşa Dîvânı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yay., Ankara 1992.
- Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Haz. Sabahattin Küçük, TDK Yay., Ankara 1994.
- Belge, M. (2001). *Tarih Boyunca Yemek Kültürü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Fuzûlî Dîvânı*, Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, Akçağ Yay., Ankara 1990.
- Tolasa, H. (1973). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara.
- Hayâlî Dîvânı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yay., Ankara 1992.
- Hayâlî Mehmed Beğ, *Hayâlî Bey Dîvânı*, Haz. A.N. Tarlan, İstanbul 1945.
- İpekten, H. (1993). *Bâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Akçağ Yay., Ankara.
- Kurnaz, C. (1987). *Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili*, KTB. Yay, Ankara.
- Küçük, S. (1989). “Bâkî'nin Şiirlerinde Sosyal Hayatın İzleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 59.
- Levend, A. S. (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi I. Cilt, Giriş*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Necatî Beg Dîvânı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yay., Ankara 1992.
- Kardaş, N.-Önen, S.-Duman, M. (2002). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, C. 3, MEB, İstanbul.
- Sefercioğlu, M. N. (1990). *Nev'î Divânı'nın Tahlili*, KB, Ankara.
- Tarlan, A. N. (1964). *Şeyhi Dîvânı'nı Tetkik*, İstanbul.
- Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü'den Bir Güldeste*, Haz. N. Hikmet Polat, Kitabevi Yay., İstanbul 2001.